

PRAJDA KATALIN

Ozorai Pipó: *cittadino fiorentino* – *baro Regni Hungariae**

Egy ismert életút kihagyott részletei

A történész szakma jórészt lezárt fejezetként értékeli a Filippo di Stefano Scolari személyére irányuló kutatásokat. Bizonyos szempontból érthető módon, hiszen a nemzetközi történetírás több önálló monográfiát is szentelt a báró személyének. Ezek közül öt munkát érdemes kiemelni, ha nem is mindig a bennük megfogalmazott elképzelések újszerűsége, hanem „csupán” összefoglaló jellegük miatt.

A legkorábbi monográfiát Wenzel Gusztávnak köszönhetjük, aki 1863-ban megjelent könyvét követően nemcsak a magyar források egy részét adta ki és elemezte, hanem már publikált firenzei dokumentumokra is támaszkodott.¹ Több mint egy évszázad elteltével 1987-ben Engel Pál az Ozorai Pipóról szóló tanulmánykötetben rövid, de annál kimerítőbb prozopográfiát közölt, amelyben részletesen végigkísérte a báró életének főbb állomásait, utalásokat téve az ugyancsak ebben a kötetben megjelent közel egykorú életrajzokra is. Engel elsősorban a magyar királyságbeli eseményekre koncentrált, ám figyelmen kívül hagyta az új olaszországi forrásokban rejlő lehetőségeket.² Tíz évvel később, 1997-ben Ioan Hațegan nagymonográfiában összegezte mindazt, amit a nemzetközi kutatás addig kiderített. Erős pontja könyvének, hogy olyan olasz kutatásokra hivatkozott, amelyeket sem Engel Pál, sem más történész ilyen formában nem említett, s ő volt az egyetlen, aki több generációra kiterjedő, egyszerű leszármazási táblát próbált összeállítani a kiadott források alapján.³ Hasonlóan összegző jelleggel, bár tudományos szinten sokkal szerényebb keretek között jelentek meg Franco Cardini írásai, amelyek olykor téves következtetéseknek is helyet adnak, s néhol a figyelmes olvasó pontatlan információkkal találja szembe magát.⁴ Cardini

* A kézirat 2009-ben zárult le. A Scolari család történetére vonatkozóan lásd: Katalin Prajda: *The Florentine Scolari at the Court of Sigismund of Luxemburg in Buda*, In: *Journal of Early Modern History*, 14 (2010), 513–533. A Scolarik családfáját lásd: Uő: *Unions of Interest. Florentine Marriage Ties and Business Networks in the Kingdom of Hungary during the Reign of Sigismund of Luxemburg*. In: Murray, Jacqueline (ed.): *Marriage in Premodern Europe. Italy and Beyond*. Toronto, 2012, 147–166.

¹ Wenzel Gusztáv: *Ozorai Pipo*. Budapest, 1863.; Okmánytár Ozorai Pipo történetéhez I–IV. Közli Wenzel Gusztáv. *Történelmi Tár*. Budapest, 1884. 1–31., 220–247., 412–437., 613–627.

² Engel Pál: *Ozorai Pipo*. In: *Ozorai Pipo emlékezete*. Szerk. Vadas Ferenc. Szekszárd, 1987. 53–89.

³ Hațegan elsőként vetette fel a híres térképész-utazó, Cristoforo Buondelmonte és Ozorai Pipó közötti lehetséges rokonságot is. Hațegan, Ioan: *Filippo Scolari. Un condottier italiano pe meleaguri dunărene*. Timișoara, 1997.

⁴ Cardini, Franco: *Un fiorentino alla corte d'Ungheria: Filippo degli Scolari, detto Pippo Spano*. In: *Storie fiorentine*, 1994. 332–350. A tanulmány értékéből sokat levon az a tény, hogy szerzője nem

nem használt levéltári forrásokat tanulmányaihoz, ezért megállapításai jórészt a korabeli krónikák interpretációin alapulnak. Az időben hozzánk legközelebb eső monográfiát Adriano Papo és Gizella Nemeth Papo publikálta. A szerzők a már meglevő munkákból dolgoztak, s olasz nyelven megjelent kötetükben Pipó életének népszerűsítő összegzését olvashatjuk. Ebben közöltek két olyan, a Velencei Állami Levéltárban található, Pipó személyével kapcsolatos oklevelet is, amelyek eddig csak részben voltak ismeretesek, kiegészítve néhány eddig ily módon nem használt krónika értesüléseivel.⁵ Ennek eredményeként a könyv történeti szempontból némi újdonságot nyújt a 1410-es évek Velence elleni háborúiról szóló fejezetben.

Ezek a modern életrajzok négy fontos korábbi munkából építkeznek Ozorai Pipó családtörténetére vonatkozóan. A Jacopo di Poggio Bracciolininek tulajdonított, de minden bizonnyal már az apja által elkezdett életrajz készítését a kutatók a 15. század közepére teszik. Ugyancsak megjelent már magyar fordításban Ozorai Pipó kortárs vagy közel kortárs anonim rövid életrajza.⁶ A későbbiekben, az 1500-as évek második felében Domenico Mellini a Mediciek számára írt egy életrajzot, továbbá az 1800-as években Pompeo Litta megbízásából Luigi Passerini genealógus állította össze a Scolariak családfáját, kiegészítve rövid prozopográfiai adalékokkal.⁷ Míg a két legkorábbi életrajz olyan – jobbra pontosnak tűnő – információkat tartalmaz Pipó karrierjének alakulásáról, amelyeket más forrásból eddig lehetetlen volt ellenőrizni, addig a Mellini által összeállított munka már konkrét forrásokat is megnevez, amelyek szétszóródva a különböző családi levéltárak anyagaiban Firenzétől Trevisóig napjainkban szisztematikus kutatómunkával talán napvilágra kerülhetnek.⁸ Passerini ezzel szemben sem fennmaradt jegyzeteiben, sem a díszes külsővel kiadott Buondelmonte-Scolari család genealógiai tábláin nem részletezi azokat a forrásokat, amelyekből információit merítette.⁹ Ennek ellenére világosan látszik munkájából az a tény,

mellékelte hozzá jegyzetapparátust, ily módon információi ellenőrizhetetlenek. Ugyanakkor a munka nem mentes pár lényegi tévedéstől: így Ozorai Pipó testvérét, Matteót a szerző Francesco Scolari fiának nevezi Stefano helyett. Uo. 336. Hivatkozott továbbá Masolino jelenlétére a Magyar Királyságban, a festőt tévesen Masaccio mesterének titulálva. Uo. 341. A tanulmány csaknem változatlan formában megjelent továbbá: Cardini, Franco: *Pippo Spano nell'Ungheria umanista*. In: Italia e Ungheria all'epoca dell'Umanesimo corviniano. A cura di: Sante Graciotti – Cesare Vasoli. Firenze, 1994. 37–50.

⁵ Papo, Adriano – Nemeth Papo, Gizella: *Pippo Spano. Un eroe antiturco antesignano del Rinascimento*. Mariano del Friuli, 2006.

⁶ *La Vita di Messer Filippo Scolari, di autore Anonimo*. In: Archivio Storico Italiano IV. 1843. 151–162. *Filippo Scolari úr élete* (Névtelen, 15. századi firenzei szerzőtől). Ford. Vigh István. In: Ozorai Pipó emlékezete Szerk. Vadas Ferenc. Szekszárd, 1987. 7–10. Az Ozorai Pipóra vonatkozó kutatástörténetet lásd: Katalin Prajda: *The biographies of Pippo di Stefano Scolari, called Lo Spano*. (19th–21th centuries), In: New Europe College Yearbook 2011–2012, szerk. Irina Vainovski-Mihai, Bukarest, 2014. (megjelenés alatt)

⁷ *Vita di Messer Filippo Scolari, composta da Jacopo di Poggio Bracciolini, e volgarizzata da Bastiano Fortini*. In: Archivio Storico Italiano. IV. 1843. 163–184.; *Filippo Scolari, ragadványnevén Spano úrnak, firenze polgárának élete, írta Jacopo, Poggio úr fia*. In: Ozorai Pipó emlékezete, 13–23.

⁸ *Filippo Scolariaknak, ismertebb nevén Pippo Spanonak élete*. Írta Domenico Mellini. In: Ozorai Pipó emlékezete, 26–52.

⁹ Litta, Pompeo – Passerini, Luigi: *Famiglie Celebri di Italia. I Buondelmonti*. Vol. 2. Special Collections, Newberry Library, Chicago, Illinois, Amerikai Egyesült Államok, Fondo Passerini n.156.tav.14–15. Biblioteca Nazionale Centrale, Firenze.

hogy adatait eredeti, mások által ilyen formában nem vagy csak részben kutatott firenzei levéltárakból vette.

A kortárs történeti munkák elsődleges hiányossága abban keresendő, hogy firenzei forrásokat csak olyan mértékben használtak fel szerzőik, amely mértékben azok kiadott formában rendelkezésre álltak, és direkt utalások találhatók bennük Ozorai Pipóra vagy családjára vonatkozóan. Engel Pálnak köszönhetően a középkori Magyar Királyság területéről megmaradt források alapján a magyar báró élettörténetének egy közel teljes modern megfogalmazásával rendelkezünk. Ugyanakkor hiányzik az az interkulturális megközelítés, amely lehetővé tenné, hogy Ozorai Pipót ne csak mint a Magyar Királysághoz tartozó bárót, hanem mint firenzei polgárt is látni és értékelni tudjuk.

A jelen tanulmány a Firenzei Állami Levéltárban őrzött korabeli dokumentumok alapján arra tesz kísérletet, hogy ne csupán néhány új dátummal gazdagítsa az eddig kialakult képet, hanem a nemzetség és a szűkebb család történetét végigkísérve új megvilágításba helyezze az életutat. Ozorai Pipó példáján keresztül betekintést nyerhetünk nemcsak egy firenzei család több generációt átívelő történetébe, hanem egy kutatási módszer részleteibe is.

A családtörténet kutatására több modell is létezik, amelyek mindegyike egy-egy jól körülhatárolható területre koncentrál. A középkori Magyar Királyság történetét kutatók, ha egy család leszármazását kívánják kideríteni, jobbra a rendelkezésre álló birtokjogi iratokhoz nyúlnak, amelyek szerencsés módon, ám limitált mennyiségben rendelkezésre állnak.¹⁰ Ebben az esetben a levéltári munkát a rendelkezésre álló források összegyűjtése előzi meg. Ez a firenzei forrásadottságokat figyelembe véve lehetetlen vállalkozás lenne. A nagy mennyiségű irathalmaz, amely a köztársaság kori Firenzével foglalkozik, nem teszi lehetővé minden egyes korabeli fond szisztematikus átnézését.

Abból eredően, hogy sem a mai, sem pedig a régebbi munkák nem hivatkoznak konkrét levéltári jelzetre, a kutatást célszerű volt az egyetlen, korábban is ismert, kiadatlan forráscsoporttal kezdeni. A firenzei apátság, a Badia 78-as alfondjának, 326-os számú gyűjteménye többek között a Scolarikhöz köthető leveleket, végrendelet-másolatokat és egyéb peres iratokat tartalmaz.¹¹ A források egy része 1426 előtt – tehát Pipó, Matteo és Andrea Scolari halála előtt – keletkezett, amíg másik részük nem sokkal haláluk után, a három unokaöccs, Lorenzo, Filippo és Giovanni di Rinieri Scolari iratai. Az ezekben a dokumentumokban található személy- és birtoknevek és azok kontextusa jelentette az alapot a kutatáshoz. Lényegében ennek a forráscsoportnak az elemzése tette lehetővé a továbblépést öt fő irányba: társadalmi kapcsolatok, birtoktörténet, politikátörténet, gazdaságtörténet és művészettörténet. Ebben a tanulmányban a szűkebb család leszármazását tárgyalom a rendelkezésre álló elsődleges levéltári források alapján.

Sajnos Ozorai Pipó szűkebb családjának történetéről csupán néhány apró részlettel szolgáltak a firenzei apátság iratai, elsősorban a számos végrendelet, amely Pipó, Matteo, valamint Andrea Scolari után fennmaradt. Ezekből tudhatjuk meg, hogy Matteo és Pipó édestestvérek voltak, apjukat Stefanónak hívták. Anyjukról nem szólnak a források. A végrendeletek tanúsága szerint Matteo a firenzei Catellino Infangati egyik leányát, Pierát vette

¹⁰ Erre példaként szolgálhat: Engel Pál: *A nemesi társadalom a középkori Ung megyében*. Budapest, 1998.

¹¹ A forráscsoportról az első részletesebb leírást Balogh Jolán közölte: Balogh Jolán: *Andrea Scolari váradi püspök mecénási tevékenysége*. *Archaeológiai Értesítő*, 43. évf. (1923–1926) 173–188.

feleségül.¹² Ebből a házasságból két leánygyermeket említenek a források: Caterinát és Francescát. Francescát még 1426-ban is kiskorúnak (*fanciulla*) mondják a források, amíg a másik lány, Caterina már 1420 körül feleségül ment Francescához, a firenzei Vieri Guadagni fiához.¹³ Matteo házában 1426 körül két hajadon élt: kiskorú leánya mellett Piera asszony nevelte Piero di Bernardo della Rena lányát, Sandrát.¹⁴ Őt a végrendeletek Matteo unokahúgaként (*nipote*) említik.¹⁵ Ugyanígy unokatestvéri minőségben jelenik meg előttünk számos más személy is: egy Lillo Ugolini nevezetű fiú, egy Caterina nevű apáca, aki Caccia di Palmieri Altoviti lánya volt, valamint egy másik, szintén Caterina nevezetű apáca, Catellino Infangati lánya, s egyben Matteo Scolari feleségének testvére.¹⁶ Ezzel szemben Andrea Scolari váradi püspökről csak azt árulják el a végrendeletei, hogy apját Filippónak (Lippo), nagyapját pedig Renzónak (Lorenzo) hívták.¹⁷ Azt már a püspök levelezéséből tudjuk, hogy anyja, Francesca (Checca) az 1410-es években Firenzében élt.¹⁸ Egyetlen lánytestvérét sorolják fel következetesen a végrendeletei, Costanzát, aki minden valószínűség szerint 1426 körül már özvegy lehetett.¹⁹ Rajtuk kívül utalnak még dokumentumok három testvérre: Lorenzo, Filippo és Giovanni (Gianbonino) Scolarira, mindannyian Rinieri di Lippo fiai, minden bizonnyal Andrea Scolari unokaöccsei. Ugyanakkor két további Scolari nevét ismerjük a levelezésekből: Brancát, aki az 1410-es évek elejéről hagyott hátra egy szignált levelet, valamint a néhai Bernardo Scolarit, akit a váradi püspök említ egyik levelében. Mindezek a nevek, továbbá a magyarországi forrásokban fellelhető személyek: Leonardo di Caccia Altoviti, Ozorai Pipo unokaöccse, valamint fia, Giovanni jelentették a kiindulást Ozorai Pipó szűkebb családján túl a tágabb család leszármazásának megállapításában.²⁰

A báró halálát követő évből, 1427-ből maradt fenn Firenze lakosságának első teljes adóösszeírása, amely már nemcsak az adózók hozzávetőleges lakóhelyét, nevét és esetleg foglalkozását jelöli meg, hanem felsorolja családtagjaikat, akikkel egy háztartásban éltek, életkorukat, ingó és ingatlan vagyonukat, valamint sok esetben tartalmaznak üzleti partnereikre vonatkozó információt is. Minden egyes, a firenzei apátság anyagában található személyt és annak szűkebb családját ellenőriztem a Catasto bejegyzéseiben. A *campioni* szekcióban négy bevallást találunk a családtagoktól: Piera, Giambonino, valamint Andrea Scolari örököseinek iratait, továbbá Caterina Scolari is önálló bevallással szerepel, amelyet valószínűleg hibás néven rögzítettek a Catasto irnokai, és alatta Francescát kell értenünk, az egyedül, aki önállóan örökölt apja után, és még nem volt házas. A *portate* részben, ahol az eredeti bevallásokat olvashatjuk, ettől egy kicsit eltérő a helyzet. Itt találjuk Ozorai Pipó örököseinek bevallását azokról a jószágokról, amelyek eredetileg Matteo és Andrea örökségét ké-

¹² Archivio di Stato di Firenze (a továbbiakban: ASF) *Corporazioni Religiose Soppresse dal Governo Francese* (a továbbiakban: Corp. Rel. Sopp.) 78. 326. 268r.

¹³ ASF Cor. Rel. Sopp. 78. 326. 269r.

¹⁴ ASF Cor. Rel. Sopp. 78. 326. 268r.

¹⁵ ASF Cor. Rel. Sopp. 78. 326. 269v.

¹⁶ ASF Cor. Rel. Sopp. 78. 326. 267v.

¹⁷ ASF Cor. Rel. Sopp. 78. 326. 287v. Andreáról bővebben lásd: Prajda Katalin: *Andrea Scolari váradi püspök (1409–1426) és firenzeiek a Zsigmond-kori Erdélyben*. In: Kovács Zsolt, Orbán János (szerk.): *Táguló horizont. Tanulmányok a fiatal művészettörténészek marosvásárhelyi konferenciájának előadásaiból*. Marosvásárhely–Kolozsvár, 2013. 21–32.

¹⁸ ASF Cor. Rel. Sopp. 78. 326. 329r.

¹⁹ ASF Cor. Rel. Sopp. 78. 326. 259. , 278v.

²⁰ *Okmánytár Ozorai Pipo történetéhez I–IV.*, 417., 234., 613–616.; *Sopron vármegye története*. Szerk. Nagy Imre. Oklevéltár II. 1412–1653. 77–80.

pezték. Ettől elkülönítve készült egy bevallás Piera asszony neve alatt. Továbbá ugyanennek a Catastónak az 1430-as revíziójában olvasható két kiegészítés: az egyik Piera neve alatt, amíg a másik Filippo di Rinieri Scolari megnevezve bevallóként.²¹

A Catasto tanúsága szerint Piera asszonnyal, férje halálát követően összesen három leánygyermek élt. Az öt éves Checca (Francesca), a három éves Mattea, mindketten közös gyermekei Matteónak és Pierának, továbbá az említett Sandra, Piero della Rena lánya. Mivel már korábban megházasodott, Checca és Mattea harmadik testvére, Caterina nem ebben a háztartásban élt.²² Mattea valószínűleg azért nem jelent meg egyik végrendeletben sem, mert még 1426-ban is túl kicsi volt ahhoz, hogy nagy reményeket fűzhessenek életben maradásához, ezért minden bizonnyal rá utalhat az a mondat az 1426-os utolsó végrendeletben, amelyben Matteo név szerint meg nem említett leánygyermekének járó összegekről esik szó. Mivel a család összetételével kapcsolatban csekély mennyiségű adat derül ki a bevallásokból, szükséges volt minden, hozzájuk rokoni szálon kapcsolható személy ellenőrzése is. Így a vizsgálatba bevontam Caccia di Palmieri Altoviti, Catellino Infangati, Francesco di Vieri Guadagni, Piero di Bernardo della Rena tágabb rokonságát is. Sandra della Renával kapcsolatban apja, Piero bevallása árulja el, hogy kicsi kora óta a Scolari család nevelte őt, feltételezhetően azért, mert anyja már jóval korábban elhunyt.²³

Piera di Catellino Infangati, azaz Matteo Scolari feleségének szűkebb rokonságából két fivére: Baldinaccio és Antonio nyújtott be saját bevallást. Az iratok tanúsága szerint Baldinaccio egyedül élt saját házában, amíg testvérük, Antonio már népes családot alapított.²⁴ Az Altoviti család bevallásaiból – akik esetében Caccia di Palmieri leszármazóit néztem meg – kettő darab áll rendelkezésre: mindketten az említett Caccia fiai voltak: Martino és Francesco. Francesco esetében semmit nem tudunk meg a Scolariakkal tartott kapcsolatról, viszont Martino esetében kiderült, hogy feleségével, a huszonhat éves Margheritával együtt négy fűgyermeket neveltek, akik közül 1427-ben még egyik sem érte el a tízéves kort.²⁵ Mivel a magyarországi forrásokban említett Leonardo di Caccia Altoviti nevével először 1416-ban találkozhatunk, nagyon valószínű, hogy testvére lehetett az említett Martinónak és Francescónak, örökléséből pedig feltételezhető, hogy anyai ágon volt unokaöccse Ozorai Pipónak és Matteónak. A Guadagni családból Francesco di Vieri di Vieri legközelebbi rokonságából rajta kívül összesen nagybátyja, Bernardo di Vieri di Vieri nyújtott be bevallást 1427-ben.²⁶ Francesco leírásából megtudható, hogy feleségével, a már fentebb említett Caterina Scolarival négy gyermeket neveltek: két lányt és két fiút, akik mindannyian még kisgyermekek voltak a tárgyalt időszakban, és szüleik is csak alig lépték túl a harmincadik, illetve a huszadik életévüket.²⁷

Az említett családok közül a Scolariakon túl egyedül a Guadagnik levéltára ismert a Firenzei Állami Levéltárból, és az is csak néhány éve hozzáférhető katalogizálva a kutatás számára. Ebben természetesen számos, a Scolariakat is érintő korabeli dokumentum található. Így a néhány szórvány említésen túl fontosságban kiemelkednek közülük azok a fel-

²¹ ASF Catasto 296. 164r.

²² ASF Catasto 59. 876r., ASF Catasto 59. 775v.

²³ ASF Catasto 59. 647r.

²⁴ ASF Catasto 56.47r., Catasto 56. 493r., Catasto 80. 12r., Catasto 80. 96r.

²⁵ ASF Catasto 74.29v., Catasto 74. 185v., ASF Carte Strozziene II. 134. 117. Margherita Costanza di Rinieri Scolari lánya volt. ASF Catasto 811.158r.

²⁶ ASF Catasto 56. 496r-505r., ASF Catasto 80. 60r.

²⁷ ASF Catasto 56. 493v., Catasto 80. 53r., ehhez kapcsolható még Vieri di Vieri Guadagni fiainak és örököseinek bevallása. ASF Catasto 57. 904r.

jegyzések, amelyek Caterina di Matteo Scolari hozományára, valamint végrendeletére vonatkoznak, továbbá azok az ügyek, amelyek testvérének, Francescának hozományához kapcsolódnak. Az iratok fontosságát az adja, hogy nemcsak a család belső gazdasági ügyeibe engednek betekintést, hanem apjuk, Matteo Scolari üzleti életébe is, valamint a tágabb család hierarchiájába a három rangidős családfő: Pipó, Matteo és Andrea halála után. Ezek tartalmából arra következtethetünk, hogy a három unokaöccs: Lorenzo, Filippo és Giambonino nemcsak az üzleti életben vették át rokonaik pozícióit, hanem a család vezetésében is, igazgatva nemcsak szűkebb családjuk, hanem tágabb rokonságuk életét is.²⁸ A vezető szerep ebben minden bizonnyal Filippónak jutott, mivel ő volt az egyetlen, aki kisebb-nagyobb megszakításokkal rendszeresen Firenzében tartózkodott. Így ő volt a felelős a kisebbik unokahúg, Francesca hozományáért is.

A hozományokkal kapcsolatos iratok rávilágítottak több más forrás őrzési helyére is. Így jutottam el a kiskorúak magisztrátusának irataihoz (*Magistrato dei pupili*), amely tartalmazza az eredeti szerződést Francesca di Matteo Scolari és Filippo di Rinieri Scolari között, ez előbbi hozománya ügyében.²⁹ Mivel pedig már több hozományról is előkerültek a családot érintő források, logikus volt, hogy a „hozomány bankban” (*Monte delle doti*) keressenem a Scolari-lányok nyomait. Ennek eredményeként napvilágra került, hogy a három fivér közül Lorenzónak bizonyosan volt legalább három lánya: Maria Antonia, Pasqua Maddalena és Domenica Biagia.³⁰ Amint az egyik lány hozománya esetében az írnok részletesen leírja: Lorenzo egy firenzei hajadonnal, Angola di Bernardo di Francesco Sapitivel kötött házasságot. A lányok közül Domenica Biagia 1457-ben vagy előtte nem sokkal Diamonte di Ruberto Salviati firenzei polgár felesége lett.³¹ 1461-ben már Antonia di Lorenzo Scolari is összeházasodott Giuliano di Leonardo Gondival. ³² Lorenzo lányai közül Pasqua Maddalena azonban nem érthette meg házassága napját.³³

A családfa további kutatásához szerencsés módon még lehetséges volt mindezekon túl a közjegyzői iratok bevonása is. A jegyzők névsorára úgy tettem szert, hogy minden, a korábbiakban ismertetett forrásban azonosítottam azok készítőjét, amennyiben firenzei illetőségű volt. A Firenzei Állami Levéltár külön fondját képezik a nagyhercegség idejét megelőző korszakból származó közjegyzői iratok (*Notarile antecosimiano*). Ebből a gyűjteményből a témára vonatkozóan Agnolo di Piero di Tommaso de Terranova, Niccolò di Francesco di Niccolò da Carmignano, valamint Cristofano di Andrea della Terina jegyző iratai érdemelnek itt figyelmet.³⁴ Itt olvashatjuk Andrea Scolari püspök nővérének, Costanza di Filippo Scolarinak végrendeletét és a hozzá kapcsolható iratokat, amelyek tanúsága szerint az aszszony már 1446-ban elhalálozott, követve férjét, Jacopo di Nardót.³⁵

Az egyik jegyző, Agnolo iktatókönyvében Francesca di Matteo Scolari végrendeletét találjuk, míg Cristofano könyvében a firenzei apátság másolatban megőrzött végrendeletein túl még további két, eddig ismeretlen végrendeletet olvashatunk Matteo Scolaritól. Niccolò feljegyzéseiből pedig tovább bővíthető a családfa. Ebből tudhatjuk meg Francesca di

²⁸ Kuhen, Thomas: *Law, Family, and Women. Toward a legal Anthropology of Renaissance Italy*. Chicago, 1994.

²⁹ ASF Magistrato dei Pupilli avanti il Principato 57. 36r

³⁰ ASF Monte Comune o delle Graticole (a továbbiakban: Monte) II. 1391. 59v., 74v., 86r.

³¹ ASF Monte II. 3374. 136v.

³² ASF Monte II. 3374. 307v.

³³ ASF Monte II. 3374. 372v.

³⁴ ASF Notarile Antecosimiano 689., Notarile Antecosimiano 5814.

³⁵ ASF Catasto 73. 121r.

Matteo Scolari negyedik férjjelöltjének a nevét, aki nem volt más, mint Bonaccorso di Luca di Bonaccorso Pitti.³⁶ Rajta kívül ismerjük még Giovanni di Rinaldo degli Albizzi, Tommaso di Neri di Gino Capponi, valamint Amerigo di Gianozzo Pitti nevét, mindannyian az említett Francesca jegyesei voltak. Francesca alig lehetett több két-három évesnél, amikor már 1426-ban megkötötték a házassági szerződését a firenzei Rinaldo di Maso degli Albizzival, akinek Giovanni nevű fia volt a kiszemelt férj.³⁷ Azonban az eseményekbe a két család fő, Matteo Scolari és Rinaldo Albizzi halála is beleszólt.³⁸ Francesca hozományát már apja életében elkezdték az Albizzi családnak folyósítani, s így, amikor Giovanni kilépett a jelöltek névsorából, családja kénytelen volt visszaszolgáltatni a hozomány addigi részét. Annak ellenére, hogy ugyanezt a Francescát megbízható források 1435-ben már Amerigo di Gianozzo Pitti feleségének mondják, mégis logikusnak tűnő érveléssel sokkal inkább gondolhatunk itt is a házassági szerződés megkötésére Amerigo apja, Gianozzo di Francesco és a három Scolari unokaöccs között, mintsem tényleges házasságra.³⁹ Ezt a feltételezést támasztja alá, hogy az 1427-es Catastóban a fent említett férjjelölt körülbelül csak egyéves lehetett, és Francesca sem léphette túl az ötödik életévét.⁴⁰ Ehhez járul még hozzá az a tény is, hogy több korabeli forrás 1437-ben még hajadonnak mondja Francescát, akinek hozományát többek között távoli nagybátyja kezelte. Így valószínű, hogy Francesca első tényleges házasságkötésére 1439-ben vagy akörül került sor, mégpedig Tommaso di Neri di Gino Capponival. Pár évvel az említett esemény után Francesca már Bonaccorso di Luca di Bonaccorso Pitti feleségként jelenik meg a forrásokban. Ez a házasság mind társadalmi rangjának, mind pedig a nagyon magas hozománynak megfelelően nagy presztízst jelentett mindkét család számára. Ekkor Francesca már harminckét évesnek mondja magát, ami egyezik azzal az életkorral, amelyet más dokumentumok is említenek, tehát születését 1425-re vagy 1426-ra tehetjük. Nagyon valószínű, hogy Bonaccorsóval 1444-ben már egybe is keltek, és nemcsak a hozományszerződést írták alá, mint például az Albizziak esetében, hiszen Bonaccorsót több, egymástól időben is távolabb elhelyezkedő irat mondja Francesca férjének 1444. és 1446. között.⁴¹

Tanulmányom célkitűzésében az olvasható, hogy Ozorai Pipó családi kapcsolatait valamint őt magát mint firenzei polgárt fogom vizsgálni. Felvetődhet a kérdés: miért terjesz-

³⁶ ASF Notarile Antecosimiano 15130.

³⁷ A Manoscritti értesülései szerint 1429-ben Francesca Tommaso di Neri Capponi felesége lett. ASF Manoscritti 519.IV.4.3r Ezzel szemben ugyanezt Passerini 1427-re teszi. *Litta-Passerini* III. tábla; egy ismeretlen kéz által készített vázlatos leszármazás szintén megnevezi Giovanni degli Albizzit mint Francesca férjét. ASF Carte Stroziane III. 134. 116. Ugyanígy említette őt Dale Kent is. Kent, Dale: *The Rise of the Medici Faction in Florence. 1426–1434*. Oxford, 1978. 178. Az Albizzik és Scolarik között létrejött rokonságról a firenzei követek így írtak: „... andassimo a Osora, a sua (di Pipo Spano) casa principale, per vedere la Contessa e l'altre sue cose, che vostre sono e per rispetto della nuova parentela...” Commissioni di Rinaldo degli Albizzi per il comune di Firenze tomo III. Firenze, 1867. coi tipi di M. Cellini Doc. 966.

³⁸ Giovanni tizenhat éves volt apja bevallásában. ASF Catasto 80.122v.

³⁹ ASF Monte II. 2416. 338r. Egy másodlagos forrás is említette: ASF Carte Stroziane III. 134. 116.

⁴⁰ ASF Catasto 65. 56r. Természetesen a Catastóban szereplő életkorok általában csak becslült adatok voltak, mégis joggal feltételezhetjük, hogy a körülbelül harmincéves Gianozzo Pittinek és nála körülbelül tíz évvel fiatalabb feleségének a gyermeke csak pár éves lehetett. A Catasto vizsgálata a bevallásokban szereplő életkorokkal összefüggésben: Molho, Anthony: *Deception and Marriage Strategy in Renaissance Florence: the Case of Women's Ages*. Renaissance Quarterly, 41. (1988) 193–217.

⁴¹ Francesca történetével kapcsolatban lásd: Prajda, Katalin: *The Coat of Arms in Fra Filippo Lippi's Portrait of a Woman with a Man at a Casement*. Metropolitan Museum Journal, vol. 48. 73–80.

tettem ki a vizsgálatot ilyen széles körben testvére leszármazóira is. Erre a firenzei öröklési szokások és a szűkebb és tágabb értelemben vett családokban és nemzetségekben megfigyelhető hierarchikus struktúra adhat választ. Mivel Ozorai Pipónak nem voltak gyermekei, akik túléltek volna őt, így firenzei javai a női- és férfiági rokonok kezén öröklődtek tovább, vagyis Matteo Scolari leányai, valamint a három unokaöccs ágán.⁴² Az öröklési szemponton túl a másik fontos családi érdek a hajadonok kiházasítása volt, amelyben a férfitagok közösen döntöttek. Különösen meghatározó szerepet kapott ebben a mindenkori családfő. A házassági és gazdasági kötelek tekintetében Andrea Scolari, valamint Pipó és Matteo Scolari ága nagymértékben összekapcsolódott. Arra a kérdésre azonban, hogy milyen arányban érvényesült e három kiterjedt család esetében Pipó, Matteo vagy Andrea családfőként játszott szerepe, nem kapunk egyértelmű választ a forrásokból. Mint ahogy azt sem tudhatjuk, hogy az egyes Scolari lányok kiházasításának kérdésében ki mondta ki a döntő szót.

Ennek ellenére kijelenthető, hogy a Scolari férfiak sok más firenzei családhoz hasonlóan nem hagyták a pusztá véletlenül annak eldöntését, hogy kit fogadjanak tagjaik közé, s mely családokkal létesítsenek rokoni kapcsolatot. A korabeli Firenzében gyakori volt a házasságközvetítők (*sensale di matrimoni, mezzano*) alkalmazása. 1447-ben például a híres krónikairó Marco Parentit így házasították össze Caterina Strozzival.⁴³ Feltételezhetjük, hogy a Scolariak is igénybe vették ilyen közvetítők szolgáltatásait. Erre a legjobb példa az a tartozás, melyről Andrea Scolari egyik végrendeletéből tudunk, amely Giovanni di ser Cacciotto Cacciottival szemben keletkezett.⁴⁴ A dokumentum szerint a püspök Costanza nevű nővérének még volt egy kiházasítandó lánya, akinek talán a fentebb említett Giovanni keresett megfelelő férjet, mint házassági szerződésekben érdekelt bróker. Üzleti könyvéből sajnálatosan csak egyetlen lap maradt fenn, de ebből is látható, hogy számos tekintélyes család fordult hozzá hasonló ügyben.⁴⁵ Így nagyon valószínű, hogy a Giovanni di ser Cacciotto bevallásában szereplő, a három Scolari részéről fennálló tartozások összefüggésbe hozhatók a család hajadonjainak kiházasításával, hiszen a forrás közvetítői díjként hivatkozik az egyik tételre.⁴⁶

Megvizsgálva a három Scolari generáció házastársainak társadalmi helyzetét, kitűnik, hogy a kiszemelt férj- és feleségjelöltek Firenze legmegbecsültebb polgárainak utódai voltak.⁴⁷ Matteo Scolari apósa, Catellino di Baldinaccio Infangati egy ősi *magnate* családból származott, amely tagjai számos esetben viselték a lovagi címet.⁴⁸ Felmenői több generáci-

⁴² Így például 1460-ból ismerünk híradást arról, hogy Ozorai Pipó örökségéből egy földterületet Caterina di Matteo Scolari kapott meg, amelyet halála után férje, Francesco Guadagni, az ő halála után pedig fiaik örököltek. ASF Guadagni 14.15. 1r-1v.

⁴³ Musacchio, Jacqueline Marie: *Art, Marriage and Family in the Florentine Renaissance*. Palace. Singapore, 2008. 2.

⁴⁴ ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. 288r.

⁴⁵ ASF Carte Stroziane II. 76. 648r-649v.

⁴⁶ Ebben az szerepel, hogy Andrea örökösei negyven forintot, Matteóé száz forintot, míg Ozorai Pipó örökösei ezer forintot kötelesek fizetni az említett brókernek. ASF Catasto 64. 287r. Giovanni unokaöccseinek bevallását lásd: ASF Catasto 56. 675r. Giovanni di ser Cacciotto eredeti bevallása szerint Andrea Scolari 50, Matteo 100 forinttal tartozott neki. ASF Catasto 15.841r.

⁴⁷ Az említett családok társadalmi helyzetére vonatkozóan lásd: Molho, Anthony: *Marriage Alliance in late Medieval Florence*. Cambridge, 1994. 3. melléklet

⁴⁸ A *magnate* családokról lásd: Lansing, Carol: *The Florentine Magnates: Lineage and Faction in a Medieval Commune*. Princeton, 1991.; Salvemini, Gaetano: *Magnati e popolani in Firenze dal 1280 al 1295* Firenze, 1899. 1325-ben a Scolariakat a *magnate* családokhoz sorolják: *Statuti della*

óra visszavezethetően a firenzei pénzváltó cég, az Arte del Cambio tagjai voltak. Catellino, a nagyapja által alapított pénzváltó- és kereskedőtársaságnak dolgozott, majd pedig apja halála után átvette annak irányítását.⁴⁹ Mivel a Scolarihoz hasonlóan az Infangatik is a *ghibellin* és *magnate* családokhoz tartoztak, ezért tagjai magas közhivatalokat nem vállalhattak. A politikai életben, mint hagyományosan a legtöbb *magnate* család, ők is a Rinaldo degli Albizzi vezette oligarcha párthoz csatlakoztak.⁵⁰ Matteo és Pipó Scolari sógora, Caccia di Palmieri Altoviti egy nagyon kiterjedt, ősi firenzei nemzetségből származott. Apja, Palmieri többször szerepelt a városi tanácsban mint a Santa Maria Novella negyed küldötte.⁵¹ Matteo Scolari egyik vejének apja, Vieri di Vieri Guadagni firenzei kereskedő nem tartozott a *magnate* ősökkel rendelkező firenzeiek közé. Ennek ellenére a Mediciekkel szemben ő is az oligarcha párthoz csatlakozott. Vieri főrésztvényese volt a neve alatt futó, nemzetközi érdekeltségű banktársaságnak, akik helyi pénzváltó asztalt is működtettek Firenzében, a Mercato Nuovón. A Scolarikkal – így különösen Matteo Scolarival – már a fia házasságát megelőző években is számos üzleti szálon kapcsolódott össze, így például import-export ügyeket bonyolítottak le együtt. 1426-ban bekövetkező halálával fia, Francesco és testvére, Bernardo vették át a szerepét a társaság életében. Közszeresplése folyamatos és sokrétű volt: számos esetben követ, a Consulte gyakori résztvevője.⁵² A család politikai térvesztése 1434-ben következett be, mikor tagjait a Medicik száműzték a városból. A Francesca di Matteo Scolari számára kiszemelt első férjjelölt nem volt más, mint az oligarcha párt vezetőjének, Rinaldo di Maso degli Albizzinek a fia. Rinaldo kora egyik legbefolyosabb politikusa volt és emellett egy kiterjedt nemzetség vezetője is, akit a Mediciekkel szemben tanúsított politikai aktivitásának köszönhetően 1434-ben szintén kiutasítottak a városból.

Minden bizonnyal a megváltozott politikai légkörnek és a család vagyoni helyzetében végbement változásoknak köszönhetően Francesca későbbi férjjelöltjei és férjei már olyan családokból kerültek ki, amelyek a Medicik szövetségesei voltak. Így ide sorolható Gianozzo di Francesco Pitti szövetkereskedő, az Arte di Por Santa Maria tagja.⁵³ Továbbá itt kell megemlítenünk Francesca későbbi férjének apját is, Neri di Gino Capponit. Neri firenzei politikus és kereskedő volt, az Arte della Lana tagja. Folyamatosan szerepel a politikai életben mint a Medicik szövetségese és Cosimo Medici mellett az 1434. utáni firenzei politikai élet egyik legmeghatározóbb alakja, számos esetben követ.⁵⁴

A Scolarikkal házassági kötelék útján kapcsolatba került családok társadalmi és gazdasági háttere is eltért az 1426. előtti időszakhoz képest, amikor még mind Ozorai Pipó, mind pedig Matteo és Andrea Scolari életben voltak. Sem Lorenzo di Rinieri Scolari felesége, Agnola di Bernardo di Francesco Sapiti nem származott ősi *magnate* családból, sem pedig

Repubblica fiorentina, editi a cura del comune di Firenze da R. Caggese I. Statuto del Capitano degli anni 1321–25, Firenze, 1910, II. Statuto del Podestà dell'anno 1325. Firenze, 1921. 319–320.

⁴⁹ ASF Arte del Cambio Cambio 44. 68r., Arte del Cambio Cambio 14. 37v.

⁵⁰ Neve egyszer sem szerepel a Consule e Pratiche irataiban. A Consule e Pratiche szerepéről Firenze város vezetésében lásd: Brucker, Gene: *The Civic World of Early Renaissance Florence*. Princeton, 1977. 47.; *Le Consule e Pratiche della Repubblica Fiorentina (1405–1406) a cura di Laura de Angelis, Renzo Ninci, Paolo Pirillo* Roma, 1996.

⁵¹ ASF Consule e Pratiche 26. 191r., 29. 92v.

⁵² Néhány adat Vieri di Vieri Guadagni közszeresplésére: ASF Consule e Pratiche 40.4r., 40. 8r., Consule e Pratiche 41. 1v., 41. 5v.

⁵³ ASF Arte Por Santa Maria o della Seta 28. 1v.

⁵⁴ Capponiról mint politikusról lásd: Mallet, Michael: *Capponi Neri. Dizionario Biografico degli Italiani*. vol. 19. Roma, 1977. 70–75.

Giuliano di Leonardo Gondi, Lorenzo egyik leányának férje.⁵⁵ Felmenőik vagyoni helyzete és társadalmi befolyása sem volt mérhető Rinaldo degli Albizzi vagy Vieri Guadagni körülményeihez. A későbbiekben ez valamelyest változott, hiszen Gondi – személyes ambícióinak köszönhetően – tekintélyes vagyont felhalmozva kora egyik meghatározó művészetpártolójává vált.

Összegezve az elmondottakat kijelenthető, hogy a Scolari család az 1426-ot közvetlenül megelőző években a firenzei társadalom legfelső rétegéhez kapcsolódott házassági kötelékei révén, annak ellenére, hogy tagjai nem játszottak jelentős politikai szerepet a város vezetésében, s őseik már több mint egy évszázada nem tartoztak Firenze meghatározó alakjai közé.

A házasságkötések és a rokonság szerepét a firenzei polgárok életében jól összefoglalja Anthony Molho megállapítása, amely szerint, amikor a kutatás során egy firenzei történetét próbáljuk felvázolni, sokkal inkább a családjáról kell beszélni, s amikor pedig a családkról esik szó, akkor őket legjobban a más családokkal fenntartott kapcsolataik alapján határozhatjuk meg.⁵⁶ Azzal, hogy feltérképezzük egyes firenzei családoknak a Scolarihoz fűződő történetét, egyben meghatározzuk a családfő(k), így Ozorai Pipó helyét nem csupán a tágabban vett rokonságban, hanem a korabeli Firenze társadalmában is.

A Scolari család történetének kutatásában a következő lépést a később keletkezett elsődleges források, így az 1458-as adóösszeírás és azok a genealógiák jelentik, amelyek a modern kor előtt keletkeztek, s híven tanúskodnak a család két ágra szakadásáról a 15. század legelején: a firenzei és a trevisói Scolariakra.

⁵⁵ 1458-ban Giuliano Gondi még egy bizonyos Lisabetta férje volt. ASF Catasto 816.n.126. Házasságkötése Lorenzo Scolari leányával, Antoniával 1458. és 1461. közé tehető. ASF Monte II. 1945. 21r.

⁵⁶ Molho, Anthony: *Marriage Alliance in Late Medieval Florence*. Cambridge, 1994. 13.